

УДК 37.013.42

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, У ПЕРІОД РОЗВИТКУ ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ (З XIV ДО XVII СТ.)

Бондаренко Вікторія Вікторівна,
м.Луганськ

У статті розкривається історичний аспект проблеми соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, що охоплює період розвитку церковно-державної підтримки.

Ключові слова: соціальне виховання; діти, позбавлені батьківського піклування; період церковно-державної підтримки.

Тисячолітня історія існування людства засвідчила неспростовну, об'єктивну істину – майбутнє має тільки той народ і держава, які пов'язують своє буття і завтрашній день з дітьми, з наступним, прийдешнім поколінням. Коли йдеться про соціальну спадковість, наступність потрібно обов'язково пам'ятати, що вона зумовлена низькою причин, пов'язаних з особливостями розвитку людської спільноти, місцем і роллю дитини в житті суспільства. Саме від того, як передаватиметься від одного до іншого покоління матеріальна і духовна спадщина, залежить стабільність і перспективність суспільного розвитку держави. Слід констатувати,

що зміна поколінь – це не лише шлях біологічних, соціальних, історичних змін, а й процес критичного осмислення, переоцінювання сенсу людського буття загалом, а також просування людства вперед саме завдяки розмаїттю матеріальних і духовних цінностей, накопичених за життя попередніми поколіннями [6].

Історією періоду церковно-державної допомоги та соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, з XIV ст. до другої половини XVII ст., займалися такі вчені, як А.Ахаїмова [1], В.Карманов [4], А.Коваль-Цєпова [2], І.Ченбай [6], та інші.

Аналіз наукової літератури показує, що проблема соціального виховання у період князівської й церковно-монастирської підтримки ще недостатньо вивчена. Слід констатувати, що в наукових і методичних журналах цій проблемі практично не приділено уваги.

Метою нашої статті є здійснити аналіз соціального виховання

дітей, позбавлених батьківського піклування, у період церковно-державної допомоги; виявити форми соціальної допомоги, яку надавали церква, громада і держава; намітити шляхи нашого подальшого наукового пошуку.

Історія розвитку системи соціального захисту неповнолітніх бере свій початок з часів правління Костянтина Великого (Візантія), де було вперше введено державне піклування над самотньою дитиною. Виховні будинки тих часів мали назву брэфотрофій [1].

Парадигма допомоги й підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування, у XIV – першій половині XVII ст. суттєво змінюється. Для цього часу характерні три форми підтримки й захисту: монастирська система допомоги, державна система захисту (вона виростає з традицій князівського жебракогодуння й жебраколюбства як певних форм князівського права) і перші світські прояви благодійності.

Раніше в історії термін „сироти” вживали разом з терміном „смерди” для визначення різних категорій сільського населення в Стародавній Русі до XV – XVII ст.: селян-общинників, які ще не втратили власну свободу; людей, які перебували в залежності від феодала; населення князівських вотчин [6, с.4]. На сьогодні таке значення терміна є застарілим і неживим.

Значну соціальну допомогу нужденним у вказаний період продовжувала надавати церква й монастирі. Крім релігійної й просвітницької діяльності, монастирі розвивали різного роду ремесла, садівництво, городництво, надавали притулок і допомогу осиротілим. Церква поступово перетворилась на духовний центр, що поєднував в собі храм, школу і шпиталь. У храмові дні біля церков влаштовувалися громадські обіди, обдаровування сиріт [3, с.23].

А. Коваль-Цепова у своїй роботі [2] підкреслює, що в Російській Імперії питання влаштування дітей-сиріт поставлено було ще під час правління царя Михайла Федоровича (XVII ст.). Архімандрит Нікон відкрив сирітський дім у Новгороді. У 1706 р. був відкритий перший притулок для незаконнонароджених або „соромних” малюків у Холмово-Успенському монастирі. У 1715 р. Петро I видав наказ про відкриття нових шпиталів для дітей, у Москві – кам'яних, в інших містах – дерев'яних.

У XVI-XVII ст. громада, зберігаючи певну спадкоємність із давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства, що регулювала всі аспекти його життєдіяльності.

Особливу турботу проявляла громада про сиріт і вдів. Таке ставлення випливало з християнської моралі: покривджених долею ніхто не смів ні в чому неволити чи принижувати. „Вдовини та сирітські сльози камінь лупають” – говорили в народі.

На початку XVII ст., у „смутні часи”, уряд Бориса Годунова виявив особливу турботу про сиріт і вдів, не беручи до уваги їх походження та віросповідання.

У Російській державі, до якої в середині XVII ст. була приєднана більша частина України, ідея розгортання державної системи громадської опіки почала реалізовуватись за царя Федора Олексійовича, який у 1682 році наказав споруджувати шпиталі (богадільні) для жебраків, немічних та убогих. За наказом царя з убогих були виокремлені безрідні діти. Було вирішено питання про заснування спеціальних будинків, де сироти повинні були навчатись грамоті та ремеслам. На зміну „любові до вбогих, юридичних”, що була заснована на вірі у спасіння душі, приходить необхідність забезпечити потреби держави у грамотних ремісниках через благодійність. У той же час було дозволено брати сиріт в

якості прислуги або утриманців у заможні родини. При царюванні Романова Федора Олексійовича у 1682 році видається Указ про відкриття спеціальних будинків для безрідних сиріт, де їх вивчували грамоті і ремеслам та надавали їм соціальне виховання [5].

Основний тягар допомоги та соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, на селі взяла на себе громада, яка несла відповідальність за них. Керівники громади мусили організувати притулок для цієї категорії дітей. З цією метою використовувались або вільні хати, або спеціальні будинки. Односельці допомагали харчами, надавали одяг [3].

Специфічним різновидом громад виявились церковні братства, які брали активну участь у розв'язанні багатьох соціальних проблем своїх членів і тогочасного українського суспільства: вони допомагали бідним, сиротам, будували церкви, шпиталі, оберігали пам'ятки історії, культури, викупували бранців із татаро-турецької неволі. У відкритих ними школах виховували молодь у дусі людинолюбства, побожності, милосердя.

У діяльності Запорізької Січі виразно простежується два протилежні напрями суспільної опіки, що мали місце в Україні в епоху Відродження: особиста благодійність і громадська (державна) при збереженні та заохоченні філантропічної функції церкви [3, с.24].

Що стосується церкви, то вона поступово перетворювалась на духовний центр, що поєднував в собі храм, школу і шпиталь. У храмові дні біля церков влаштовувалися громадські обіди, обдаровування сиріт.

Таким чином, історичні факти соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, доводять, що усиновлення і виховання в державних установах співіснували, починаючи з XVI століття.

Аналіз письмових правових та педагогічних джерел дозволив нам з'ясувати, що соціальну допомогу, яку надавала церква й монастирі була не тільки релігійної та просвітницької, а й захистом і допомогою для осиротілих. У період церковно-державної допомоги церква перетворювалась на духовний центр, що поєднував в собі храм, школу і шпиталь. Що стосується допомоги, яку надавала громада у XVI-XVII ст., то тут можна зробити наступні висновки: громада, зберігаючи певну спадкоємність із давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства, що регулювала всі аспекти його життєдіяльності. Основний різновид громади, до якого належали церковні братства, брали активну участь у розв'язанні багатьох соціальних проблем своїх членів і тогочасного українського суспільства. Що стосується напрямів суспільної опіки, ми виявили два провідних: особиста благодійність і громадська (державна) при збереженні та заохоченні філантропічної функції церкви. В епоху Відродження церква поступово перетворювалась на духовний центр, що поєднував в собі храм, школу і шпиталь.

Отже, можна зробити висновок, що у період з XIV ст. до другої половини XVII ст. цілком відбувається зміна орієнтацій мотивів допомоги й підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування. Криторські монастирі змінюються монастирями-вотчинами. Держава поступово набирає організаційної й законодавчої сили, обмежує владу церкви, бере під свій законодавчий контроль дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Подальше наше дослідження буде присвячене аналізу проблеми соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, у період державної опіки та соціального виховання з XIV ст. до XVII ст.

Література та джерела

1. Ахаїмова А.О. Принципи архітектурно-планувальних рішень соціально-реабілітаційних центрів (для безпритульних дітей та підлітків): дис...кандидата архітектури: спец. 18.00.02 «архітектура будівель і споруд» / Анастасія Олександрівна Ахаїмова; Київський національний ун-т будівництва і архітектури. – К., 2005. – 352 с.
2. Історичні тенденції становлення та розвитку закладів піклування для дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhDADM/2009_9/09kavess.pdf> – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядники: С.Я.Харченко, М.С.Кратінов, Л.Ц.Ваховський, О.П.Песоцька, В.О.Кратінова, О.Л.Караман. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 408 с.
4. Карманов В.Ф. Проекты зданий для учреждений социального воспитания / В.Ф.Карманов, В.Н.Панфилов, К.Н.Попов. – М., 1930. – 127 с.
5. Проблеми соціальної адаптації випускників інтернатних установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2010_16/Klivenko.pdf – Загол. з екрану. – Мова укр.

6. Ченбай І.В. Сучасний зміст поняття «сирота», «сирітство» / І.В.Ченбай // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ, 2010. – №3. – С.4-10

В статье раскрывается исторический аспект проблемы социального воспитания детей, лишенных родительской опеки, охватывающий период развития церковно-государственной поддержки.

Ключевые слова: социальное воспитание; дети, лишенные родительской опеки; период церковно-государственной поддержки.

Historical aspect of the issue of social education of children, deprived of parental care, has been considered in the article of the period of church-state support.

Key words: social education; children deprived of parental care; the period of the church-state support.